

VERBUL ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ

Prof. Frîntu Maria
Școala Gimnazială „Alexandru Ștefulescu” Tg-Jiu

Structura morfologică a verbului

Verbul este partea de vorbire flexibilă care exprimă acțiuni, stări, existențe, evoluții, văzute procesual.

Categoriile gramaticale ale verbului sunt *diateza, modul, timpul, persoana, numărul, genul și cazul*. Dintre acestea, diateza, modul și timpul sunt specifice pentru verb, persoana este o categorie comună numai cu unele pronume, pe când numărul, genul și cazul sunt categorii comune tuturor părților de vorbire flexibile. Categoriile specifice – diateza, modul și timpul – se întâlnesc la toate (primele două) sau la cele mai multe (timpul) forme verbale.

Persoana apare numai la unele moduri, care de aceea se numesc personale. Genul are o prezență limitată la modul participiu și – prin el – la toate formele diatezei pasive de la tipul construit cu verbul a fi; tot la modul participiu, în anumite situații, este limitat și cazul. Numărul se întâlnește la majoritatea formelor verbale, dar în unele (modurile personale) este corelat cu persoana, ca la pronume, iar în altele (modul participiu și – prin el – diateza pasivă cu a fi) cu genul, ca la adjectiv.

Aspectul – categorie specifică verbului în alte limbi – nu are forme proprii de exprimare, dar există verbe cu sensuri lexicale aspectuale și forme temporale cu valori aspectuale.

Parte de vorbire bine reprezentată numeric (a doua după substantiv) și în continuă îmbogățire, verbul prezintă deosebiri importante în ce privește productivitatea de la un tip flexionar la altul și chiar de la o formă la alta.

Orice formă verbală este constituită din două componente, una *fixă*, în general neschimbată de-a lungul întregii flexiuni verbale care-i asigură stabilitate lexicală și alta *mobilă*, schimbătoare, care-i asigură variabilitate morfologică.

Între cele două componente, *rădăcina* (partea stabilă) și *flectivul* (partea supusă flexiunii și instrument al flexiunii), funcționează relații de interdependență, de intercondiționare reciprocă, de solidaritate morfologică și semantică.

Rădăcina este condiție și marcă a apartenenței verbului la sistemul lexical al limbii. Ea este purtătoarea sensului lexical de bază, sens care se poate modifica în sistemul vocabularului, dar care trebuie să rămână neschimbat în interiorul sistemului gramatical.

În sistemul vocabularului, sensul lexical de bază al unui verb oarecare poate fi modificat prin intrarea rădăcinii în relație de solidaritate cu alte elemente lexicale, sufixele sau prefixele.

Ex.: *a cânta, a descânta, a încânta etc.*

În același mod se poate modifica și perspectiva gramaticală.

Ex.: *a cânta, verb; cântăreț, substantiv etc.*

Din perspectiva sistemului gramatical, rădăcina asigură verbului stabilitate lexical – semantică, indispensabilă flexiunii.

Există forme verbale care pot crea impresia că rădăcina ar avea în sine un sens lexical și că flectivul n-ar face altceva decât să-i adauge și un sens gramatical.

Așa este cazul formei *cânt-*, de exemplu. Este vorba, însă, de o simplă impresie, pentru că, în realitate, *cânt-* rămâne o simplă rădăcină numai considerată în interiorul familiei de cuvinte: *cântăreț, cânt-a, des-cânt-a etc.*

Spre deosebire de rădăcină, flectivul este mai complex. El este constituit din mai multe „straturi”, în funcție de diferitele componente ale mesajului lingvistic, mod, timp, număr, persoană etc.

Structura internă a flectivului reflectă o realitate de natură semantică, și anume faptul că sistemul categoriilor gramaticale ale flexiunii verbale este, în limba română, un sistem concentric; categoriile cele mai largi (diateza, timpul) le includ pe cele mai restrânse (numărul, persoana). Același caracter concentric se manifestă în chiar interiorul unei categorii gramaticale mai complexe, așa cum este timpul. La trecutul indicativului, de exemplu, perfectul este, în limba română, o dimensiune largă, care poate fi restrânsă la sensul de mai mult ca perfect sau de perfect simplu.

Flectivul este alcătuit din două mari serii de „unități” de expresie: sufixele tematice și

desinențele.

Sufixele tematice realizează, în relație de interdependență cu rădăcina verbului, forme verbale esențiale. „Împlinirea” semantică și funcțională a verbului se desăvârșește numai în plan sintactic, odată cu intrarea verbului în relație cu un subiect gramatical. Prin această relație sintactică, între coordonatele categoriilor gramaticale de persoană și număr la nivelul desinenței, se realizează unitatea deplină, lexico-gramaticală, a verbului. În afara desinențelor de număr și persoană, o formă gramaticală, precum *cânta-*, nu e cu mult diferită de rădăcina *cânt-*; are precizat doar, datorită sufixului verbal *-a-*, sensul lexical.

Desinența *-m*, de exemplu, exprimă, în general, în limba română, persoana I plural: *cântă-m*, *a-m cânta*, *vo-m cânta*, *cântară-m* etc., dar poate exprima și singularul aceleiași persoane, în relație cu un sufix de imperfect, de exemplu: (eu) *cânta-m*, sau de mai mult ca perfect: (eu) *cântase-m*.

Desinența *-e* funcționează ca marcă a persoanei a III-a indicativ prezent (pentru anumite categorii de verbe): (*el*) *merg-e*, *vin-e*, *citește-e* etc. În relație, discontinuă, însă, cu conjuncția-morfem să, aceeași desinență, la alte categorii de verbe mai ales, dar și la aceleași verbe, în anumite condiții fonetice (*apropi-e*), exprimă același număr și persoană, dar pentru conjunctiv: *să coboar-e*, *cânt-e*, *lucrez-e*, *apropi-e* etc. Desinența se dezvăluie, în felul acesta, o unitate morfologică mai complexă, exprimând concomitent și persoana și modul.

Clase de verbe

Verbe predicative și nepredicative

După conținutul lor lexical și, totodată, după capacitatea de a îndeplini o funcție sintactică specifică, verbele se clasifică în verbe predicative și verbe nepredicative.

Verbele predicative pot îndeplini singure funcția sintactică de predicat și constituie nucleul unei comunicări, de exemplu: *Ieri am fost la film, iar astăzi merg la teatru*. Acesta este cazul mării majorități a verbelor.

Verbele nepredicative nu pot, prin conținutul lor, forma singure predicatul, ci împreună cu un nume predicativ. Se împart, la rândul lor, în auxiliare, când participă la formarea timpurilor verbale compuse (este vorba de formele specializate ale lui *a fi*, *a avea* și *a vrea*: *să fi mers*, *am citit*, *voi pleca*) și copulative, când formează, împreună cu numele predicativ, predicatul nominal (*El este student*).

Verbe auxiliare și copulative

Verbele auxiliare nu mai au sens lexical, specializându-se în rolul de morfeme gramaticale pentru exprimarea diatezei, modului și timpului. În limba română sunt auxiliare morfologice verbele: *a fi*, *a avea*, *a vrea* (*a voi*).

Sunt verbe golite de conținut semantic și „pietrificate” în anumite forme flexionare. Flexiunea lor – redusă, de obicei, la o singură paradigmă temporală – este, de cele mai multe ori, diferită de flexiunea aceluiași verbe în condiția de verbe libere.

A fi este auxiliar prin toate formele lui în structura diatezei pasive și numai prin unele forme la diateza activă (la viitorul anterior, conjunctivul perfect, condițional-optativul perfect, prezumtivul perfect, infinitivul perfect).

Ex.: *voi fi adunat*, *să fi cumpărat*, *aș fi lucrat*, *o fi știind*, *a fi iubit*

A avea este auxiliar numai cu formele de prezent indicativ, care intră în alcătuirea perfectului compus, a viitorului și a condițional-optativului.

Ex.: *am aflat*, *am să cânt*, *aș cuprinde*

A vrea este auxiliar tot numai cu formele de prezent indicativ, care intră în alcătuirea viitorului și a prezumtivului.

Ex.: *voi aduna*, *voi fi știind*

Auxiliarul *a voi* este morfem al viitorului I indicativ, devenit ca atare în urma întâlnirii cu auxiliarul *a vrea*. Intră în sintagma acestui timp cu formele de prezent, diferite atât de cele ale verbului liber *a voi* (conjugat cu sufixul *-esc*) cât și de cele ale verbului *a vrea*. Singura formă comună verbului

auxiliar și celui liber este cea de la persoana a III-a plural, *vor*. Aceasta în limba literară, pentru că regional și în limbajul artistic, identitatea de forme caracterizează uneori și persoana I singular, *voi*.

„Și nu voi ca să mă laud, nici că voi să te-nspăimânt.” (Eminescu)

Verbele copulative sunt niște simple auxiliare sintactice, golite de înțeles lexical, care leagă în mod explicit subiectul de o însușire a lui sau de ce mai poate fi el, adică de numele predicativ.

Ex.: *Meseria este brățară de aur.*

Sunt copulative verbele: *a fi, a însemna, a reprezenta, a deveni, a ajunge, a se face, a ieși, a rămâne, a părea*.

Verbele *a fi, a însemna, a reprezenta* sunt verbe copulative când sunt total desemantizate.

Ex.: *Mihai este elev.*

Aceasta înseamnă răutate.

Nu toate verbele copulative au sensul verbului *a fi*.

Ex.: *Mihai a devenit medic.*

Mihai este medic.

Verbul *a deveni* este în toate situațiile copulativ.

Ex.: *Ionel a devenit inginer.*

Se adaugă verbului *a deveni* alte verbe care, prin modificări semantice, îi ajung sinonime: *a ajunge, a se face, a ieși*.

Ex.: *Maria a ajuns (s-a făcut, a ieșit) medic.*

În această subgrupă, se mai cuprind și alte verbe, întrebuințate copulativ, în condiții semantice particulare: *a rămâne* (când nu mai este un verb de mișcare, mai exact de nemișcare...), *a părea* (când este personal; ca verb impersonal, este predicativ) etc.

Ex.: *Copilul a rămas orfan.*

Iarba pare de omăt. (Eminescu)

Verbe tranzitive și intransitive

După o trăsătură sintactică legată de sensul lexical, verbele se clasifică în tranzitive și intransitive.

Sunt tranzitive verbele care solicită un complement direct: *Scrăitorul descrie natura. Turistul schimbă banii*. Câteva verbe pot avea două complemente directe: *Profesorul învață pe elevi gramatica*.

Sunt intransitive verbele care nu pot avea un complement direct: *Autobuzul merge. Soarele ne zâmbește*. Unele verbe pot fi, prin anumite sensuri, intransitive: *A petrecut toată noaptea. Ea desenează frumos*, iar, prin altele, tranzitive: *Am petrecut prietenii până la poartă. Ea desenează o floare*. Câteva verbe intransitive pot avea așa-numitul complement direct, „intern”: *Își merge mersul. A dormit un somn lung*.

Un verb, datorită naturii sale polisemantice poate fi tranzitiv, printr-unul din sensurile sale, și intransitiv, printr-altul. De exemplu, un verb poate fi intransitiv întrebuințat cu sensul lui fundamental, și tranzitiv, când este întrebuințat cu un sens derivat sau figurat.

Ex.: *Trece cârdul de păsări.* (intransitiv)

De treci pădurea, ai să vezi în depărtare satul. (tranzitiv)

Locuțiuni verbale

Locuțiunea verbală este grupul de cuvinte, între care în mod obligatoriu un verb, care are un sens unitar, precum și trăsăturile morfologice și sintactice ale unui verb.

În structura locuțiunilor verbale este obligatorie prezența unui verb, alături de care pot apărea diverse părți de vorbire, mai frecvent:

- un substantiv, cu sau fără forme neutre ale pronumelor;

Ex.: *a lua loc, a se lua la harță, a-și lua inima-n dinți*

- un adverb sau o locuțiune adverbială, cu sau fără forme neutre ale pronumelor;

Ex.: *a da înapoi, a se da jos, a-i părea bine, a-și aduce aminte, a se da de-a rostogolul*

- un adjectiv, cu sau fără forme neutre ale pronumelor.

Ex.: *a o face lată*

- un numeral

Ex. *a da pe din două, a lua la trei.*

Verbele cele mai des întâlnite în locuțiunile verbale sunt cele cu foarte multe sensuri (ex.: *a face, a da, a lua etc.*), dar și verbe mai puțin frecvente (ex.: *a avea, a pune, a trage, a băga etc.*).

Locuțiunile verbale au o serie de caracteristici comune cu ale verbelor: au aceleași categorii gramaticale (diateză, mod, timp, persoană, număr), pot fi tranzitive și intransitive, pot avea determinanți, diferite complemente sau propoziții complete.

Ex.: *Am zbughit-o la baltă.*

Am băgat de seamă că mă urmărește cineva.

Verbe impersonale și unipersonale

Semnificația termenilor personal – impersonal implică două direcții fundamentale legate de relația subiect – predicat, pe de o parte, iar pe de alta, ideea de persoană.

Verbele personale admit un subiect gramatical, pentru că este necesar.

Verbele impersonale sunt cele care nu acceptă un subiect personal: *a ploua, a ninge, a tuna, a înmuguri*, păstrează mereu forma persoanei a III-a, o formă, de fapt, apersonală. Din punct de vedere logic, aceste verbe sunt impersonale pentru că acțiunea lor nu poate fi atribuită unei persoane.

Din punct de vedere gramatical, ele sunt unipersonale pentru că aceste verbe au forma persoanei a III-a singular. Se cuprind aici verbe care exprimă, unele onomatopoeic, modul de comunicare al diferitelor păsări și animale: *a lătra, a mieuna, a cotcodăci etc*

Verbul *a trebui*, verb impersonal, admite în mod obișnuit propoziția subordonată ca subiect.

Ex.: *Trebuie să vină.*

Dar pe lângă forma trebuie apar la acest verb și flexionare ca: *trebuiește, trebuieșc, trebuieim*, aceste forme nefiind corecte. Conform DOOM (2 005) sunt corecte formele de indicativ imperfect persoana a III-a singular, *trebuia*, persoana a III-a plural, *trebuiau*, viitor persoana a III-a plural, *vor trebui*, conjunctiv prezent persoana a III-a, *să trebuiască*.

Categoriile gramaticale ale verbului

Categoriile gramaticale ale verbului sunt: *diateza, modul, timpul, persoana și numărul*. Primele trei sunt specifice verbului, ultimele două sunt comune cu alte părți de vorbire și anume: *persoana* apare la pronumele personal, iar *numărul* apare la toate părțile de vorbire flexibile.

Diatezele

Diateza exprimă raportul dintre acțiune și subiectul gramatical. În limba română există trei diateze: *diateza activă, pasivă și reflexivă*.

Diateza activă

Prin diateza activă, verbul arată că subiectul face acțiunea.

Ex. *Eu scriu. Tu mergi. El îndură.*

Verbele impersonale care nu au sens pasiv sunt considerate și ele, prin forma lor, active: *a ploua, a (se) înnopta.*

Diateza pasivă

Diateza pasivă arată că subiectul gramatical suportă acțiunea făcută de un complement de agent, care e considerat un subiect logic.

Ex.: *Cartea este scrisă de autor. Scrisoarea a fost adusă de poștaş.*

Forme pasive au numai verbele active nepronominale tranzitive (verbele *a se întâmpla* sau *a merge* nu pot avea diateză pasivă). Există însă și verbe active tranzitive care nu au diateză pasivă: *a avea, a vrea, a dura, a ustura, a putea.*

Diateza pasivă are două tipuri formale

- un tip specific, alcătuit cu verbul auxiliar *a fi* și participiul verbului de conjugat, acordat cu subiectul;

Ex.: *Casa a fost construită de tatăl său.*

- un tip nespecific, numit reflexiv pasiv sau pasiv reflexiv, reprezentat de verbe reflexive cu pronumele în acuzativ.

Ex.: *Casa s-a construit anul trecut.*

Între cele două tipuri formale de pasiv există o importantă deosebire stilistică: pasivul cu *a fi* este literar, iar reflexivul pasiv popular.

Diateza reflexivă

Diateza reflexivă arată că acțiunea e făcută de subiectul gramatical și suportată de obiectul exprimat prin pronumele reflexiv care reprezintă subiectul: *El se spală. El își propune.*

Cu ajutorul diatezei reflexive se exprimă următoarele raporturi dintre subiect și acțiunea verbului :

- reflexiv – obiectiv: subiectul îndeplinește acțiunea și este totodată obiectul ei direct.

Ex.: *Peștii se zvârcoleau în năvod.*

- reflexiv – pasiv: acțiunea o îndeplinește altcineva decât subiectul gramatical.

Ex.: *În orașul nostru se construiesc blocuri.*

• reflexiv – reciproc: două sau mai multe subiecte îndeplinesc acțiunea care se răsfrânge în egală măsură asupra lor.

Ex.: *La ieșirea din sală, ne-am ciocnit piept în piept.*

• reflexiv – impersonal: subiectul nu este și, de obicei, nici nu poate să fie exprimat din cauza caracterului lui general.

Ex.: *Se călătorește bine cu trenul.*

Modul și timpul

Modul este forma luată de verb pentru a exprima felul în care se desfășoară acțiunea.

Modurile se clasifică morfologic (după capacitatea de a exprima persoana) în personale și nepersonale, iar sintactic (după capacitatea de a îndeplini funcția de predicat) în predicative și nepredicative.

Modurile personale sunt, fără excepție, și predicative, iar cele nepersonale sunt, în general, și nepredicative.

Timpul exprimă relația dintre realizarea acțiunii și momentul vorbirii: prezentul indică o acțiune simultană cu momentul vorbirii (*ascult*), trecutul exprimă o acțiune anterioară momentului vorbirii (*ascultam, am ascultat, ascultasem*), iar viitorul indică o acțiune posterioară acestui moment (*voi asculta, o să ascult, am să ascult*).

Modurile personale și predicative

Exprimă persoana și pot îndeplini în propoziție funcția de predicat.

Ele sunt: *indicativul, conjunctivul, condiționalul, prezumtivul și imperativul.*

Modul indicativ. Timpurile indicativului

Modul indicativ exprimă o acțiune reală.

Ex.: *Am plecat spre dumbravă. Am auzit trilurile păsărelelor.*

Este modul cu toate timpurile (șapte): prezent (*dansăm*), perfect – cu timpurile: imperfect (*dansam*), perfect simplu (*dansarăm*), perfect compus (*am dansat*), mai mult ca perfect (*dansaserăm*), viitor (*vom dansa*) și viitor anterior (*vom (om) fi dansat*).

Modul conjunctiv. Timpurile conjunctivului

Modul conjunctiv exprimă o acțiune realizabilă, posibilă.

Ex.: *M-am apucat să mănânc.*

Modul conjunctiv are două timpuri: prezent (*să cântăm*) și perfect (*să fi cântat*), prezentul fiind mult mai folosit.

Din punct de vedere formal, modul conjunctiv este marcat de conjuncția *să*, care poate lipsi în anumite condiții numai la persoana a III-a singular și plural a timpului prezent.

Ex.: *Recunoască-l toți!*

Modul condițional. Timpurile condiționalului

Modul condițional exprimă o acțiune a cărei realizare depinde în general de îndeplinirea unei condiții.

Ex.: *Aș merge în excursie dacă aș avea bani.*

Atât propoziția care formulează condiția, cât și propoziția regentă se construiesc, de obicei, cu modul condițional.

Ex.: *Dacă aș fi avut timp, aș fi trecut și pe la el.*

Modul condițional are două timpuri: prezent (*aș merge*) și perfect (*aș fi mers*).

Modul prezumtiv. Timpurile prezumtivului

Modul prezumtiv exprimă o acțiune realizabilă, posibilă, prezentată ca presupusă, bănuită.

Acest mod are două timpuri: prezent (*vom (om) fi cântând*) și perfect (*vom (om) fi cântat*).

Prezentul prezumtiv este reprezentat prin patru serii de forme, iar perfectul prezumtiv prin trei serii de forme.

Modul imperativ. Pozitiv și negativ

Imperativul este modul prin care se exprimă:

- ordinul (în vederea îndeplinirii sau împiedicării unei acțiuni);

Ex.: *Plecați cât mai repede!*

Nu călcați iarba!

- îndemnul, rugămintea;

Ex.: - *Dragul meu, scrie-mi ori de câte ori ai nevoie de ajutorul meu!*

Nu mă uita!

- ironic, sub formă de îndemn, concesiv, amenințarea.

Ex.: *Supără-mă, supără-mă!*

Modul imperativ nu are timpuri. Este singurul mod personal la care se distinge formal *pozitivul* (ordinul în vederea îndeplinirii unei acțiuni: *Pleacă!*) *de negativ* (ordinul de interdicere a unei acțiuni: *Nu pleca!*).

Modurile nepersonale și nepredicative

Nu exprimă persoana și nu formează predicatul; nu au forme flexionare care să indice persoana și numărul și au funcție de părți secundare de propoziție.

Modurile nepredicative sunt: *infinitivul, gerunziul, participiul și supinul*. Dintre ele, nepersonale propriu-zise sunt participiul și supinul.

Gerunziul și infinitivul au uneori posibilitatea de a exprima persoana și numărul cu ajutorul subiectului sau al pronumelui reflexiv.

Ex.: *Odată, venind noi de la școală, ne-am întâlnit cu un bătrânel.*

A se teme cineva de cele întâmplare este firesc.

Modul infinitiv. Timpurile infinitivului

Infinitivul este modul care denumește acțiunea exprimată de verb, adică este numele unei acțiuni.

Modul infinitiv are două timpuri: prezent (*a cânta*) și perfect (*a fi cântat*)

Modul gerunziu

Gerunziul este forma verbală care exprimă acțiunea în desfășurare, fără referire precisă la momentul vorbirii. Este lipsit de timpuri proprii, preluând de obicei semnificația modală și temporală a verbului regent.

Ex.: *Pofta vine mâncând. A venit mâncând.*

Când primește desinențe de gen și număr, gerunziul are ipostază de adjectiv.

Ex.: *Vocea tremurândă a mamei impresiona pe cei adunați în jur.*

Prin primirea articolului, gerunziul cunoaște un proces de substantivizare.

Ex.: *Muribundul ceru să se mărturisească.*

Gerunziul se formează de la radicalul verbului cu ajutorul sufixelor *ând* sau *ind*.

Ex.: *lucrând, având, scriind, coborând*

Din relația sintactică cu formele scurte ale pronumelor personale și reflexive, intervine vocala *u* ca element de legătură.

Ex.: *ascultându-l, amintindu-și etc.*

Modul participiu

Participiul este modul care denumește acțiunea suferită sau îndeplinită de un obiect și are valoare de adjectiv.

Ex.: *apărat, cusut, dorit, coborât, fript etc.*

Participiul are forme deosebite după gen și număr. În alcătuirea diatezei pasive, se acordă în gen și număr cu subiectul.

Ex.: *Fata este bătută. Fetele sunt bătute.*

Băiatul este bătut. Băieții sunt bătuți.

Modul supin

Supinul denumește acțiunea verbală, comportându-se ca verb, dar și ca substantiv; el este sinonim cu infinitivul (*ușor de spus = ușor a spune*). Neavând timpuri, preia valoarea temporală a regentului (*De vorbit am vorbit*). De cele mai multe ori, are sens activ (*De învățat, a învățat*), dar poate avea și sens pasiv (*E imposibil de înțeles de către mulți*). Multe supine se substantivizează prin articulare: *cititul, spălatul, fumatul, semănatul*.

Bibliografie

1. *** - Gramatica limbii române, vol. I – II, ediția a II-a, Ed. Academiei Române, București, 2005;
2. Academia Română, Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” – Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2005;
3. Birău, Rodica – Limba noastră cea de toate zilele, Ed. Cargo, Craiova, 2001;
4. Florea, Nadia – Didactica specialității, Ed. Fundației România de Mâine, București, 2005;
5. Gardin, Maria; Berechet, Daniela; Gardin, Florin; Berechet, Florian – Limba română clasa a IV-a, Ed. Paralela 45, București, 2005;
6. Gherghina, Dumitru (coordonator); Gherghina, Maria; Drăgan, Valeria – Predarea învățarea gramaticii și ortografiei în ciclul primar, îndrumător, Editura Didactica Nova, Craiova, 2001